

MOHOS MÁRIA:^{*}

Az első világháború következményei a Rábától délre

Abstract

The western districts of Vas and Zala counties fell into the middle of an international argument after the World War I. It was impossible to adjust the country borders to ethnical borders because of the mixing of Hungarian and Slovenian population. The ethnical statistics are very important in the case of establishing the number of minorities. During the national census the asked questions changed a lot in the past one hundred years, though they mainly focused on the "Mother Language" and "Nationality" topics. In Hungary at end of the XX. century the number of minorities increased, but the statistics show us different changes. Is this increase real?

Az első világháború lezárása többéves folyamat volt, amely 1918. november 3-án kezdődött. Padovában, ahol az antant országai fegyverszünetet kötöttek az Osztrák–Magyar Monarchiával. Tíz nappal később (1918. november 13-án) Magyarország és az antant között létrejött a belgrádi katonai egyezmény. Ez a fegyverszüneti egyezmény jelölte ki a déli demarkációs vonalat Magyarország és a délszláv területek között. Az ideiglenes határvonal a Maros mentén a Tiszáig, majd a Szabadka–Pécs vonalon át a Drávaig húzódott, inentől a folyó mentén a magyar–osztrák határig. Eszerint a Muraköz és a Muravidék nem szerepelt az antant által megszállt területek között. Az egyezmény utolsó pontja azonban kikötötte a beavatkozás jogát, ha az országban zavargások törnének ki.

A délszláv népek nemzeti önrendelkezésének megeremtésére két álláspont alakult ki. Az egyik nézet képviselői az Osztrák Császárság vezető testületében (a Reichratban) 1917. május 30-án megalakult „Délszláv Club” tagjai voltak, akik a Monarchiában élő délszláv népeket egy közös államban kívánták egyesíteni. Ez a délszláv állam szövetségbe kerülne a Monarchiával, vagyis egy hármas szövetség jönne létre. Ezt I. Károly osztrák császár 1918. október 16-i kiáltványa is megerősítette.

A délszláv érdekeket képviselő másik csoport a „Jugoszláv Bizottság” és az emigrációban élő szerb kormány volt, melyek törekvései nem az előzőekben megfogalmazott állam-szövetség, hanem egy önálló délszláv állam megalakulására vonatkoztak. A két fél képviselői – Nikola Pašić emigrációban élő szerb miniszterelnök és Ante Trumbić, a Jugoszláv Bizottság vezetője – 1917. július 20-án megállapodtak abban, hogy egy leendő közös délszláv állam jön létre a szerb, a horvát és a szlovén népet magába foglalva, a szerb Karadordević dinasztia vezetésével.¹

A második változat szerint 1918. december 1-jén kikiáltották a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, melynek következtében december 24-én Muraközt megszállták a szerb-horvát csapatok, majd a Murán átkelve néhány muravidéki településre is bevonultak, később Muraszombatot is elfoglalták. A katonai lépés indoklásaként a belgrádi katonai egyezmény utolsó pontját használták fel, holott a területen semmiféle zavargás nem történt.

Időközben Muravidéken megalakult a Muravidéki Bizottság Matija Slavič vezetésével. Slvič szeptemberben beutazta a területet, információt gyűjtve és támogatókat keresve. Támogatói a szláv terjeszkedés tekintetében szlovén katolikus papok voltak, akikkel közösen

^{*} PhD, egyetemi docens – Pécsi Tudományegyetem TTK Földrajzi Intézet.

a bizottság céljaként a Rábáig való terjeszkedést megvalósítását fogalmazták meg, s ennek fontos feltétele volt a terület katonai megszállása.

A szerb–horvát csapatokat szombathelyi karhatalmi erők és a helyi lakosság 1919. január elején viaszorították, így a Muravidék ismét magyar fennhatóság alá került.

A Párizsi Békekonferencia azonban feltétel nélkül a SZHSZ Királysághoz csatolta a területet, s ennek következményeként 1919 augusztusában a helyi lakosság meghallgatása nélkül megtörtént a Muravidék megszállása. Ekkor – az 1910-es népszámlálási adatok szerint – a területen 20 346 fő volt magyar, a lakosság 22,3%-a, akik a Muravidék keleti peremén alkottak összefüggő tömböt.

Az új határ kijelölése, a „helyszínen megállapítandó vonal” azt a reményt keltette a muravidéki magyarságban, hogy a határ megállapítása során az etnikai szempontokat, valamint a több évszázados gazdasági, társadalmi kapcsolatokat is figyelembe veszik.

A magyar–jugoszláv Határmegállapító Bizottság 1921. augusztus elsején alakult meg Párizsban, melynek eredményeként a határ megállapításával kapcsolatos események a Muravidéken 1921 novemberéig tartottak. A Határmegállapító Bizottság 1921. szeptember 19–20-án helyszíni szemlét tartott a területen, ahol a lakosság tömegdemonstrációval fejezte ki szándékát a Magyarországhoz való tartozás vonatkozásában. Ennek eredményeként a Bizottság a Muravidék döntően magyarok lakta keleti részén 26 települést javasolt Magyarországhoz visszacsatolni.² Ez a javaslat végül is nem talált meghallgatásra, csak bizonyos elemei valósultak meg. A Határmegállapító Bizottság 1921. november 15-én az alábbi döntést hozta: a délszláv megszállás ellenére Szomoróc egész területét, valamint Magyarszombatfa, Velemér, Szentgyörgyvölgy megszállt területeit és Rédics, Kerkaszentmiklós, Lendvaújfalu, Völgyifalu határából nagyobb területeket Magyarországnak kell adni (kb. 8 000 kh nagyságban). A Bizottság kötelezte a feleket, hogy november 29-re a területet ürítsék ki és adják át. Ez a kitűzött határidőre nem történt meg, mert a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság a Nagykövetek Tanácsának arra a – nem létező – döntésére hivatkozott, hogy a területek kiürítését és átadását csak a határ teljes hosszában való megállapítása után kell végrehajtani. Végül a kiürítés, valamint az átadás–átvétel 1922. február 1–10-e között a fent részletezett döntésnek megfelelően megtörtént, s megindult a Muravidék betagoztatása a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba.

A határok megállapítása során a Rába–Mura vízválasztóján jelölték ki a határt a Vendvidéken és az Őrség területén. Itt jelölték ki az államok találkozási pontját: „Tóktól keletre, körülbelül 2 kilométernyi távolságra megállapítandó pont, amely hármas határpontja Ausztriának, Magyarországnak és a szerb–horvát–szlovén államnak”.³ Így Magyarországhoz került északon nyolc olyan település, melynek lakossága döntően szlovén, vagy vegyes (magyar–szlovén, német–magyar–szlovén) volt: Alsószölnök, Felsőszölnök, Ritkaháza, Pemise, Apátistvánfalva, Orfalu, Szakonyfalu, Rábatótfalu. A terület középső és déli részén 11 döntően magyar és egy szlovén falut, valamint Alsólendvát a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kapta meg.

A végleges határkijelölés után minden állam kénytelen volt szabályozni a határforgalmat. A magyar kormány az 53000/1923. számú rendeltben és az ehhez kapcsolódó pénzügyminiszteri rendeletben (132 4000/1930) írta elő a vámhatárnak is számító államhatár megközelítési és átlépési lehetőségeit. Kialakult a kishatárforgalom, amely az újonnan felállított határkerületekben bonyolódott le. A kerületbe a vámhatártól legfeljebb tíz kilométerre fekvő településeket sorolták, amelyeket különleges engedéllyel a fővámigazgató – a helyi terep- és birtokviszonyok miatt – legfeljebb további öt kilométerrel kiterjeszthetett.

Új gazdálkodói kategória jelent meg: a kettős birtokos, aki az egyik államban élt, de földjei, erdeje a másik államban feküdtek, melyek megmunkálására, a termékek elszállítására vámmentes és általános engedélye volt. A határok mentén éltek azonban olyan munkavállalók is, akiket a szomszédos országban foglalkoztattak. Mindezen problémák megold-

dására a határterületek állandó lakosai közül az érintettek határszéli úti igazolványt kaphattak. A jogosultak köréből kizárták az államrendészeti, vagy jövedéki eljárás alatt állókat, minden más érdekelt gyakorlatilag automatikusan megkapta az igazolványt.

A vámhatár átlépésére jogosító egylapos engedélyeket három csoportba sorolva adták ki. Egy évre szóló fényképes igazolványt kaptak a kettős birtokosok, a nagybirtokosok, a bérlők és ezek családtagjai, valamint a gazdálkodók állandó alkalmazottjai. Ugyanígyen útiokmányt kaphattak a határmentén élő közérdekből fontos foglalkozással bírók, mint például az orvosok, bábák, papok, de még a tanítók is.

A másik csoportba soroltak két hónapra érvényes, de fényképes igazolványt válthattak ki. Ilyenek voltak a szomszédos országban idénymunkát vállalók, akik a vámhatárok meghúzása ellenére próbálták kenyerüket az évtizedeken át megszokott módon – részes aratással, kapálással, egyéb betakarítási munkákkal – megkeresni.

A harmadik csoportba sorolt határátlépők egy útra szóló engedélyt kaptak, s ez mindössze három napra volt érvényes. Ez a változat a sürgős családi események (temetés, betegség, házasságkötés, keresztlő stb.) miatt útra keltek számára volt megoldás. Népszerűségéhez hozzájárult, hogy ehhez a laphoz nem kellett drága pénzért fényképet csináltatni, a szöveges leírás pedig még az átlépők változtatgatását is lehetővé tette.

Az okmányokat mind magyarul, mind jelen esetben szlovénul is kitöltötte az elsőfokú rendőri hatóság. Az engedély birtokosának azt is előírták, hogy melyik ponton lépheti át a határt, és hol kell visszatérnie. A kettős birtokosok szabadon vihették át állataikat, szerzsámaikat, hozhatták a betakarított termékeket, de csak napkeltétől napnyugtáig. Általában a vámállomások éjjel zárva tartottak, kivéve néhány nagy forgalmú nemzetközi átkelőhelyet.

A Muravidéken a nyelvhatár nem esett egybe az államhatárral, s már ez a tény sok alapproblémát szült. A többségében kisbirtokos gazdák semmilyen áron nem adták fel a határ másik oldalán, az SZHSZ Királyságban rekedt birtokaik művelését. Emiatt a szlovén–magyar határ mentén is foglalkozni kellett a határszéli forgalommal. A helyzetet tovább nehezítette, hogy a korábbi egyházi kapcsolatokat az új határ több helyen megszakította. Az északi részek vend/szlovén falvaiban szokás volt, hogy a menyasszony a házasságkötés második templomi kihirdetése után a násznagy felségével körbejárhatta a szomszédos falvakat ajándék kérése címén. A felsőszölnöki menyasszonyok a határ 1922-ben történt végleges lezárásáig körútjukon elmentek Marokrétre, Magasfokra, Kerkafőre is, de az új helyzetben erre már nem kerülhetett sor. A szlovén falvakban kialakult hagyományt megszakította a közösséget egymástól elválasztó határ.⁴ A Vendvidék katolikus lakosai közül a ritkaházai hívek szakadtak el a nagydolányi (Veliki Dolenci) plébániától.

A déli magyar többségű települések esetében is több súlyos probléma keletkezett. A Dobronaki plébániára járó hetési falvak lakói a réten át könnyen és gyorsan elérhették a templomukat. A vizenyős talaj miatt Szíjártóházán, Gáborjánházán, Bödeházán még temetkezni sem volt célszerű, helyette arra is Dobronakon került sor. A faluból kivezető út mentén fekvő hetési temető és az oda felállított hetési kereszt a határ lezárása után elérhetetlenné vált a Magyarországra került falvak lakóinak. A hitéleti gondok mellett a közegészségügyi problémák is rögtön jelentkeztek a határzárás után. A magyar oldal hetési falvaiban Gáborjánházán új plébániát, templomot és temetőket kellett nagy költséggel létrehozni.⁵

Az őrségi reformátusok többsége a határ magyarországi oldalán maradt, vallásukat a veleméri és a kercai gyülekezetek tagjaiként e két falu templomában gyakorolhatták. Az evangélikusok a határ szlovén oldalára került falvakban – Őrihodos (Hodos), Domonkosfa (Domanjsevci), Bükkalja – voltak többségben, de maradtak a Magyarországhoz tartozó településeken is. A felekezet tagjai a 19. század végén Őrihodoson (Hodos), 1902-ben Domonkosfán (Domanjsevci) építettek templomot, amelyeket az őrbajánházi hívek a határvál-

tozások után már nem kereshették fel. Az új határ mindkét oldalán hosszú időre volt szükség ahhoz, hogy az élet a megváltozott körülményekhez igazodjon.⁶

A határváltozások következményeként megszakadtak a korábbi közigazgatási kapcsolatok. Felsőszölnök, Apátistvánfalva, Kerca, Szentgyörgyvölgy, Kerkaszentmiklós körjegyzőségek területéről az új államba kerültek át települések. Hodos, Pártosfalva, Dobronak székhelyfalvakból Magyarországon maradt hét falu, így a határok kijelölése után új körjegyzőségeket kellett kialakítani.

Összességében a határváltozás miatt Vas megyéből a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került csaknem a teljes Muraszombati (Murska Sobota) járás 111 településsel, valamint a Szentgotthárdi (Monošter) járásból 11 falu. Zala megye elveszítette a teljes Csáktornyai (Čakovec) és Perlaki (Prelog) járást, valamint az Alsólendvai (Lendava) járásból 40 települést és a járási székhelyet is. Az új határ kettévágott két vasútvonalat és több mint tíz közutat, a határ két oldalán kéttucat „zsákfalú” keletkezett.⁷ A határ kijelölése során nem vették figyelembe az etnikai szempontokat: szlovén lakosságú falvak maradtak Magyarországon, és magyar települések kerültek az új délszláv államhoz.

Jegyzetek

¹ Sokcsevics D.–Szilágyi I.–Szilágyi K. (1994): Déli szomszédaink története. Budapest.

² Zsiga T. (1996): Muravidéktől Trianonig. Lendva.

³ Határmegállapítási iratok 66/1921.

⁴ Kozár Mukič M. (1984): Slovensko Porabje – Szlovénvidék, Ljubljana – Szombathely.

⁵ Tantalics B. (1997a): Szíjjártóháza története. Lenti; Tantalics B. (1997b): Zalasombatfa története. Lenti.

⁶ Varga S.–Pivar E. (1979): Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete. Lendva.

⁷ Majdán J. (2002): Egy régi – új vasút szerepe a szlovén – magyar határ mentén. In.: Mohos Mária (szerk.) (2002): A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs. pp. 77–98.